

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

Ковальова Тетяна Вікторівна

УДК 007 : 304 : 070 : 050

**РОЗВИТОК ЖАНРУ ПОДОРОЖНЬОГО НАРИСУ В УКРАЇНСЬКІЙ
ЖУРНАЛЬНІЙ ПЕРІОДИЦІ 20–30-Х РР. ХХ СТ.**

Спеціальність 27.00.04 – теорія та історія журналістики

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата наук із соціальних комунікацій

Дніпропетровськ – 2014

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі журналістики Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Науковий керівник:

доктор філологічних наук, професор
Михайлин Ігор Леонідович,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна,
професор кафедри журналістики

Офіційні опоненти:

доктор філологічних наук, професор
Поплавська Наталія Миколаївна,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
завідувач кафедри журналістики

кандидат філологічних наук, доцент
Доценко Катерина Олексіївна
Запорізький національний університет,
доцент кафедри соціальних комунікацій,
реклами та зв'язків із громадськістю.

Захист відбудеться 25 березня 2014 року о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 08.051.19 Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара за адресою: 49027, м. Дніпропетровськ, пл. Шевченка, 1, Палац культури студентів.

Із дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара за адресою: 49050, м. Дніпропетровськ, вул. Казакова, 8.

Автореферат розіслано 24 лютого 2014.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат філологічних наук, доцент

I. М. Сухенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Звільнення вітчизняного журналістикознавства від ідеологічних упереджень і настанов, традиційних для радянської науки загалом і в аналізі української преси зокрема, уможливило переосмислення ролі окремих жанрів у становленні й розвитку української радянської публіцистики. На сьогодні жанрологія досить досліджена, проте не всі жанрові різновиди опрацьовані детально, у тому числі малодослідженим є подорожній нарис.

Специфіка нарису розглядалася в різних аспектах як літературознавцями, які першими виявили зацікавлення цим жанром, так і журналістикознавцями. Типологію, жанроформувальні ознаки нарису вивчали В. Алексєєв, О. Глушко, М. Глушков, Д. Григораш, В. Здоровега, В. Канторович, В. Качкан, Н. Маслова, В. Росляков, І. Рибінцев та ін. Проблеми поетики, композиції, стилю цього жанру висвітлювали В. Ампілов, Т. Беневолєнська, Є. Журбіна, М. Кім, Г. Колосов, Б. Стрельцов, М. Стюфляєва, М. Черепанов. Крім того, нарис розглядався в контексті досліджень творчості окремих письменників-публіцистів та живописців (В. Галич, А. Микитенко, Т. Шевченко та ін.). Принагідно зазначимо, що науковці не оминули увагою і такий внутрішньожанровий різновид нарису, як подорожній. Окремі аспекти функціонування подорожнього нарису розкрито у працях М. Варич, М. Васьківа, О. Гіленко, О. Гусєвої, М. Осадчук.

Важливим для журналістикознавчої науки є не лише вивчення теорії нарису, а й те, як він розвивався в різні періоди становлення української журналістики. Сьогодні українська наука не має роботи, яка б комплексно розглядала подорожній нарис. Відтак виникає потреба теоретичного обґрунтування подорожнього нарису, його жанротвірних ознак, еволюції та особливостей функціонування в українській журналістиці 1920–1930-х рр. – періоду формування системи радянських ЗМІ. Що дозволить зрозуміти закономірності розвитку сучасного подорожнього нарису й обґрунтувати його жанрові модифікації. Усе це засвідчує актуальність теми дисертаційного дослідження «Розвиток жанру подорожнього нарису в українській журнальній періодиці 20–30-х рр. ХХ ст.».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано згідно з планом науково-дослідної роботи кафедри журналістики Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна і є частиною комплексної теми «Актуальні проблеми теорії та історії соціальних комунікацій» (державний реєстраційний номер 0112U003081).

Мета дослідження полягає у визначенні основних закономірностей розвитку та трансформації жанру подорожнього нарису в українській журнальній періодиці 20–30-х рр. ХХ ст. (на матеріалі журналів «Червоний шлях» та «Всесвіт»).

Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань**:

- висвітлити стан вивчення теорії нарису, подорожнього зокрема;
- з'ясувати питання жанрової специфіки, типологічні особливості подорожніх нарисів;
- визначити умови, етапи, тенденції формування і розвитку подорожніх нарисів, що друкувалися на сторінках «Червоного шляху» та «Всесвіту»;

- проаналізувати проблемно-тематичне наповнення журнальних подорожніх нарисів;
- окреслити місце і функції автора в журнальному подорожньому нарисі досліджуваного періоду;
- з'ясувати роль образу людини і визначити засоби її зображення у нарисовому тексті;
- дослідити поетику подорожніх нарисів, надрукованих у журналах «Червоний шлях» та «Всесвіт» зазначеного періоду: сюжетно-композиційну структуру, жанроформувальні елементи.

Об'єкт дослідження – журналістські тексти, які створені у формі подорожнього нарису.

Предмет дослідження – змістові особливості, поетика, умови та закономірності розвитку подорожніх нарисів, уміщених у журналах «Червоний шлях» та «Всесвіт» в 20–30-х рр. ХХ ст.

Джерельною базою наукової роботи стали українські журнальні видання 1920–30-х рр.

Початок 1920-х рр. ознаменувався появою великої кількості української журнальної періодики. Це пов'язано з утворенням різних літературних угруповань, які почали активно видавати свої часописи. Відтак з'являються видання «Всесвіт», «Глобус», «Молодняк», «Молот», «Плуг», «Сільськогосподарський пролетар», «Східний світ», «Червона преса», «Червоний перець» та ін. Огляд засвідчив, що подорожні нариси були не однаково репрезентовані у журналах зазначеного періоду. У часописах «Глобус», «Молодняк», «Східний світ» подорожні нариси були швидше явищем поодиноким. Жодного твору цієї внутрішньожанрової групи не містилося в часописах «Молот», «Плуг», «Сільськогосподарський пролетар».

Натомість у часописі «Всесвіт», який був присвячений українській та зарубіжній літературі, культурі, мистецтву й суспільно-політичному життю, нарис, зокрема подорожній, посідав чи не найголовніше місце. До співробітництва в журналі були залучені відомі письменники, журналісти, вчені, громадські діячі не лише України, а й української еміграції, інших республік СРСР, чиї подорожні нариси постійно заповнювали журнальний простір, мали широкий тематичний діапазон та зображали різні географічні регіони.

Одним із найбільш популярних періодичних видань українського пореволюційного відродження був журнал «Червоний шлях» – державний позагруповий часопис. Як і у «Всесвіті», навколо нього згуртувалися найкращі публіцистичні, наукові й літературні сили України. Значна частина обсягу кожного числа відводилася під публіцистичні матеріали, з-поміж яких чільне місце належало подорожньому нарису.

Отже, незважаючи на те що в 20–30-х рр. ХХ ст. була велика кількість українських журнальних періодичних видань, не в усіх можна віднайти подорожній нарис. Найповніше досліджуваний жанр репрезентований саме в часописах «Червоний шлях» і «Всесвіт», що й зумовило їх вибір. Було проаналізовано всі номери цих видань зазначеного періоду і відібрано понад 200 журнальних текстів, у яких найповніше виявляються характерні ознаки та поетика подорожніх нарисів.

Хронологічні межі дослідження охоплюють історичний відтинок часу 20–30-х рр. ХХ ст. Вибір цього хронологічного проміжку зумовлений тим, що 1920–30-і рр. – період, коли закладалися основи формування та становлення подорожнього нарису як журналістського жанру. Цей процес і визначив його подальші тенденції та шляхи розвитку.

Методи дослідження. Методологія дисертаційної роботи базується на системному підході, дотримання якого дозволяє глибше зрозуміти особливості розвитку подорожнього нарису. Для розкриття наукової проблеми та вирішення завдань дисертації використано на різних етапах роботи такі методи: бібліографічно-описовий, порівняльно-історичний, класифікації, аналізу документальної інформації, порівняльно-типологічний, логічний, контент-аналізу. Це дозволило охопити складний і розмаїтий предмет дослідження.

Наукова новизна й теоретичне значення дослідження полягає в тому, що *уперше:*

- систематизовано теоретичний матеріал та історико-журналістські дослідження подорожнього нарису;
- з'ясовано тенденції розвитку і трансформації подорожнього нарису 1920–30-х рр.;
- визначено й застосовано поняття описово-інформаційного та агітаційно-пропагандистського типів подорожнього нарису;
- виокремлено типи персонажів нарисових творів досліджуваного періоду;
- визначено види умовності (домислу і вимислу) в подорожніх нарисах, надрукованих у журналах «Червоний шлях» та «Всесвіт»;

удосконалено підходи до:

- визначення функцій авторського «Я» в подорожньому нарисі 20–30-х рр. ХХ ст.;
- розгляду значення образу людини в розкритті ідейного змісту подорожньої публіцистики;
- вивчення засобів зображення людини в нарисовому творі;
- визначення ролі хронотопу в подорожньому нарисі;

набуло подальшого розвитку:

- дослідження жанротвірних елементів подорожнього нарису.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в комплексному підході до вивчення особливостей розвитку українського журнального подорожнього нарису 1920–30-х рр., що дає можливість сформулювати цілісне бачення цього внутрішньожанрового різновиду, визначити його типи, репрезентовані на шпальтах журналів. Результати дослідження можуть використовуватися при читанні лекцій та проведенні практичних занять із фахово спрямованих курсів та спецкурсів для студентів спеціальності «Журналістика» з дисциплін «Історія публіцистики», «Публіцистика», «Художньо-публіцистична журналістика», «Теорія і методика журналістської творчості», «Теорія твору і тексту» та ін. Представлений у дослідженні фактологічний матеріал, основні теоретичні положення і висновки можуть бути використані також при написанні підручників, посібників, методичних розробок для зазначеної спеціальності.

Апробація результатів дослідження. Проблематика, висновки і результати дослідження висвітлювалися в доповідях і повідомленнях на 12 міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях. Серед них міжнародні конференції: «Публіцистична комунікація: теорія, історія, сьогодення» (м. Тернопіль, 24–26 жовтня 2013 р.), «Медіакартини світу: структура, семіотика, канали трансляції» (м. Бердянськ, 15 травня – 15 червня 2013 р.), «Развитие региональной журналистики: от первой газеты до Интернета» (м. Астрахань, 10–12 червня 2013 р.), «Регіональні ЗМІ: історія, сучасний стан та перспективи розвитку» (м. Луганськ, 23 березня 2012 р.), «Реклама та PR у сучасному світі» (м. Одеса, 30 червня – 4 липня 2011 р.), «Сучасний інформаційний простір: журналістика та медіаосвіта» (м. Алушта, 26–30 вересня 2010 р.), «Соціальні комунікації сучасного світу» (м. Запоріжжя, 22–24 квітня 2010 р.); а також всеукраїнські конференції: «Підсумкова конференція аспірантів та здобувачів філологічного факультету Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна» (м. Харків, 29 березня 2013 р.), «Журналістська освіта на Сумщині: набутки та проблеми» (м. Суми, 2–3 червня 2010 р.; 1–2 червня 2011 р.; 5–6 червня 2012 р.), «Харківський період» 20–30-х років ХХ ст. в історії української літератури: ідеї, стилі, жанри» (м. Харків, 4–5 жовтня 2011 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота виконана одноосібно. Усі ключові ідеї, положення, що розкривають наукову новизну, висновки та результати дослідження отримані та сформовані автором самостійно.

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 12 одноосібних праць, із них 5 статей у наукових фахових виданнях із соціальних комунікацій, за кордоном: 1 стаття у фаховому виданні, 1 – у матеріалах конференції.

Структура дисертації зумовлена логікою дослідження, поставленими завданнями і складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел, списку ілюстративних джерел. Повний обсяг дисертації – 212 сторінок, із них основного тексту – 175 сторінок, у списку використаних джерел – 233 позиції.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми; вказано зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету та завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження; викладено наукову новизну й практичне значення одержаних результатів; наведено відомості про апробацію дисертаційних положень; окреслено структуру та обсяг наукової праці.

Перший розділ – «Подорожній нарис як предмет наукових студій» – складається з двох підрозділів, у межах яких проаналізовано стан розробки проблеми, узагальнено основні наукові підходи до жанрової природи нарису, зокрема подорожнього, визначено методи його дослідження.

У підрозділі 1.1. «*Історіографія вивчення подорожнього нарису*» проаналізовано наукові розвідки, що окреслюють особливості становлення і розвитку жанру нарису у вітчизняному інформаційному просторі, і визначено теоретичну доміную

наукових досліджень цього жанру. Це і дозволило виокремити місце власної наукової розвідки, її предмет та завдання.

Незважаючи на те що нарис як жанр з'явився в українській публіцистиці у XVIII ст., систематичне вивчення його розпочалося у 50-х рр. XX ст. Поштовхом до наукових досліджень цього жанру і його внутрішньожанрових різновидів стало активне видання нарисових творів у зазначений період. У цей час нарис розглядався у контексті документальної літератури й був об'єктом вивчення літературознавців (М. Глушков, І. Рибінцев, В. Росляков та ін.). Зокрема всебічно підійшли до вивчення нарису як жанру літератури І. Рибінцев, В. Росляков, які дослідили його головні жанротвірні ознаки: образність, типізацію, сюжет, вимисел і творчий домисел, – що пізніше були покладені в основу теоретичних розвідок нарису як жанру журналістики.

Практично у цей період відбувається становлення журналістики як науки. Поступово із літературознавчими з'являються журналістикознавчі студії нарису (Т. Беневоленьська, О. Глушко, Є. Журбіна, В. Здоровега, В. Качкан, М. Кім, Г. Колосов, Ю. Лазебник, О. Тертичний, В. Учонова, М. Черепанов та ін.). Окрім поетики, вчені розглядали типологію нарису, сюжетно-композиційну структуру, проблемно-тематичне наповнення.

Наприкінці XX ст. цікавість учених привернули інформаційні та аналітичні жанри журналістики, однак на сьогодні знову простежується інтерес до нарису. У сучасних наукових дослідженнях спостерігається спроба пояснити закономірні зв'язки, які ґрунтуються на невіддільності преси від суспільно-політичного та культурного розвитку української нації. Проблематиці й поетиці сучасної портретистики присвячені роботи М. Воронової. Вплив практики реклами та PR на утворення нових жанрових модифікацій нарису дослідила С. Белькова. Актуальним для науковців є дослідження тенденцій розвитку сучасного подорожнього нарису на сторінках українських журналів (М. Варич, О. Гіленко, М. Осадчук та ін.).

У підрозділі 1.2. «*Методи дослідження подорожнього нарису*» описано методи, які використовувалися під час роботи над дисертаційним дослідженням. Логічний метод дозволив здійснити загальну розвідку теми і визначити рівень теоретичного вивчення нарису та його різновидів, дослідити стан розвитку подорожнього нарису в просторово-локалізованому аспекті. Метод аналізу документальної інформації допоміг дослідити матеріали ЗМК, що є особливою групою документів і головною джерельною базою дослідження. Метод контент-аналізу дав змогу окреслити динаміку появи журнальних подорожніх нарисів протягом 1920–1930-х рр. та провести кількісний і якісний аналіз цих текстів у досліджуваних часописах, виділити значущі елементи опису тем та інтерпретувати їх, намалювати психологічні портрети авторів текстів. За допомогою порівняльно-історичного (компаративного) методу нам вдалося розкрити процеси та явища, які вплинули на становлення й формування українського журнального подорожнього нарису, визначити тенденції та головні закономірності його розвитку, виявити загальні й особливі ознаки, причини цих подібностей і розходжень, зміни, що відбулися. Визначити специфіку досліджуваних подорожніх нарисів і згрупувати їх, виокремивши типи нарисових текстів, допоміг метод типології. Метод актуалізації

дозволив використати набуті знання, результати й висновки дослідження для подальшої практичної діяльності в журналістиці.

Другий розділ – «Український журнальний подорожній нарис другої половини 1920-х – початку 1930-х років» – складається з трьох підрозділів, у яких визначено жанрові ознаки українських журнальних подорожніх нарисів досліджуваного періоду та виявлено їх особливості в межах внутрішньожанрової структури.

У підрозділі 2.1. *«Трансформація і розширення жанрових форм українського журнального подорожнього нарису 1920-х – початку 1930-х років»* розглянуто тенденції розвитку подорожньої нарисистики в українських часописах «Червоний шлях» та «Всесвіт».

Преса зазначеного періоду виконувала важливу роль у формуванні свідомості радянської людини. Саме в час ідеологічних перетворень, політизації усіх сфер життя набуває поширення в українській журнальній періодиці подорожній нарис, спрямований на впровадження ідей більшовицької партії та залучення мас до безпосередньої участі в соціалістичному будівництві. На основі частотного аналізу контенту журналів «Червоний шлях», «Всесвіт» (1920–30-і рр.) виділено два періоди розвитку українського журнального подорожнього нарису (перший – 1925–28-і рр.; другий – 1929–33-і рр.) та типологічні групи: *описово-інформаційний* (характерний для 1925–28-го рр.) та *агітаційно-пропагандистський* (переважав у 1929–33-му рр.) нариси.

Аналіз проблемно-тематичного діапазону журнальних подорожніх нарисів дозволив визначити тематичні блоки: нарисові твори на теми з життя радянських людей, зокрема українців (73,7 %), та нариси про закордон (26,3 %).

Серед подорожніх нарисів досліджуваного періоду окрему групу становлять твори, виконані в авантюрному стильовому ключі (13,1 %), зразками яких є нариси М. Трублаїні про подорож на Північ («В далекий рейс», «Pulo Wech», «Полярні острови» та ін).

Виокремлено інваріант подорожнього нарису – автобіографічний, в якому журналіст виступав як активний дійовий персонаж, що перебуває в центрі оповіді, розповідає про себе, про своє життя, про свої роздуми (11,6 %). Основною перевагою творів цієї групи є психологізм зображення людини (М. Чернявський «Перед лицем Азії», К. Гордієнко «Як я був редактором», О. Корж «Підстрішні нариси», Б. Тенета «Мусема» та ін.).

У подорожніх нарисах спостерігаємо широку географію подорожі – у творах представлені мандрівки не лише Україною, а й просторами СРСР та світом. Тексти про віддалені куточки Радянського Союзу, про інші народності, про закордон насичені елементами екзотичності. Це, зокрема, прослідковується у заголовковому комплексі, описах незвичайних для українців народностей, культур, своєрідної природи екзотичних країв (І. Багмут «Каркара», Є. Бурксер «Піраміди», Л. Ес «Золото і хінці», П. Жаткін «Карт з озера Юр-Дур», М. Слуцький «По Ойратії Алтай», М. Трублаїні «Pulo Wech» та ін.) (48,4 %).

У підрозділі 2.2. *«Концепція автора в українському журнальному подорожньому нарисі другої половини 1920-х – початку 1930-х років»* окреслено основні підходи до

визначення авторського «Я» та його функцій.

Аналіз контенту дозволив визначити основні форми (функції) авторського втручання в текст. Ознакою українських журнальних подорожніх нарисів цього періоду є різне вираження авторської парадигми: від висловлення власних думок, міркувань, спогадів до відстороненого спостереження за подіями, нейтральної констатації фактів. Відповідно до цього визначено типи представлення автора, який виконує різні функції: автор-інформатор, коментатор, свідок; автор як дійова особа; автор-інспіратор.

Найбільш яскраво вираженою формою авторського «Я» у журнальних нарисах 20–30-х рр. ХХ ст. є присутність журналіста на місці подій, коли він є свідком (інформатором, коментатором), але неактивною дійовою особою (В. Алешко «У боях за бавовник», «Штурм бавовняних ланів», Ю. Платонов «54°–80° північної широти», В. Поліщук «Рейд у Скандинавію», О. Ясний «Кам'янка» та ін.) (50,4 %).

Кількісно меншою є група подорожніх нарисів, в яких автор є активною дійовою особою. Він не лише інформує чи коментує, а й активно діє (27,5 %). Авторське «Я» у таких нарисах розгорнуте: нарисовець звертається не тільки до подій сьогодення, а й до подій зі свого минулого, щоб читач зрозумів, що журналіст не просто зацікавлений, а всім життям пов'язаний із проблемами, про які пише. У творах, де автор є активною дійовою особою, його біографія стає основою сюжетно-композиційної структури нарису (Г. Коляда «Воскресіння сонця», О. Корж «Підстрішні нариси», Б. Тенета «Мусема», М. Трублаїні «На Білому морі» та ін.).

Найменшою є група подорожніх нарисів, в яких автор виконує функцію інспіратора (навіювача). Такий нарисовець залишається осторонь і начебто обережно навіює читачеві думку, намовляє його таким чином вплинути на ситуацію, про яку пише (М. Лисиченко «Верхня Сванетія», М. М-чук «З нотаток виїзної», М. Журний «Червоні паростки», Н. Панін «Озеро Севан» та ін.) (22,1 %).

У результаті аналізу текстів з'ясували, що імпліцитні форми виявлення автора (74,4 %) у журнальних подорожніх нарисах 1920–1930-х рр. переважали над експліцитними (25,6 %). Це пояснюється як внутрішньою еволюцією жанру, так і типом спілкування ЗМІ з реципієнтом. У журнальних подорожніх нарисах цього періоду є поширеною соціальна функція автора, водночас його усунено як моральну й психологічну субстанцію. Отже, автор у нарисових творах цього періоду постає приховано, є зовнішньо не виявлений (Є. Бурксер «Сучасна жінка Єгипту», «Рибалки Данії», К. Лаврінович «Підляшшя», К. Г. (Гордієнко) «Базар», «Вулиця вечірня»). Експліцитні форми вираження авторського «Я» маємо у текстах, де журналіст постає як активна дійова особа (І. Багмут «В корейському колгоспі», К. Гордієнко «Як я був редактором повітової газети», М. Йогансен «Подорож до Дагестану», М. Перекотиполе «Понад кордоном» та ін.).

У підрозділі 2.3. «Людина в українському журнальному подорожньому нарисі: соціально-психологічний аспект» з'ясовано, що зображення людини є одним із найважливіших складників українського журнального подорожнього нарису досліджуваного періоду, а подання людини в тексті надає широкі можливості для інтерпретації часу, простору, суспільства, дійсності в цілому.

Зміни, що відбулися в журналістиці в першій половині 20-х рр. ХХ ст., істотно торкнулися шляхів відбору та інтерпретації людини в нарисах, подорожніх зокрема. У нарисових творах досліджуваного періоду відчутним є вплив радянської системи ЗМІ на спосіб творення образу персонажа – «оновленої» людини, яка нібито має заступити й витіснити з суспільного життя стару людину і слугувати взірцем відданості всенародній справі розбудови соціального суспільства, індустріалізації країни. Цим і пояснюється панування в українському журнальному подорожньому нарисі того часу прийому створення образу персонажа в контексті виробничої ситуації й нехтування особистим життям людини, її внутрішнім світом, що призводило до примітивізації образів, схематизму і спрощеності в їх зображенні, а відтак і до спотворення дійсності. Концептуальні підходи до створення образу персонажа детерміновані соціальним оточенням, належністю до конкретної суспільної групи (В. Алешко «День і ніч», О. Мар'ямов «Свиня», А. Панів «Дніпрогес ім. Леніна», І. Пільчук «Атагас» та ін.).

Виокремлено такі типи персонажів українських журнальних подорожніх нарисів: *«оновлена» радянська людина, інонаціональний характер*, який перетворюється на свідомого радянського громадянина, та *ворог народу*.

Головний персонаж нарисового твору є переважно втіленням ідеалу («оновлена» радянська людина) – передовик промислового виробництва, будівництва чи сільськогосподарських робіт (К. Гордієнко «Живемо комуною», М. Журний «Під землею», П. Лісовий «Без межі», «Бій за греблю» та ін.). Інонаціональний характер, який перетворюється на свідомого радянського громадянина, найчастіше бачимо в нарисах про віддалені куточки Радянського Союзу (І. Багмут «Каркара», М. Бриль «Аул в Казакстані», О. Полторацький «Кавказ сьогодні», «Країна, що стрибає через віки», С. Пучков «Зрошений степ» та ін.). Нарисовці не ставили за мету зображувати персонажами українських журнальних подорожніх нарисів 1920–1930-х рр. «ворогів народу». Цей образ лише рідко трапляється у нарисах на сільськогосподарські теми (К. Гордієнко «На руїнах монастиря», О. Демчук «Хміль», М. М-чук «З нотаток виїзної» та ін.).

Аналіз публікацій дозволив з'ясувати, що найбільшу групу становлять нарисові твори, в яких змальовано «оновлених» радянських людей (51,2 %). Другу кількісну групу становлять нариси, де є інонаціональні характери (44,2 %). Відповідно третя, кількісно найменша, група нарисів, в яких представлено образ ворога народу (4,6 %).

Основними засобами створення образів є портретний опис, елементи інтер'єру, побуту, пейзажні картини, мовленнєві характеристики. Однак недостатньо яскраво виражені, часто розмиті, невиразні, нечіткі портретно-психологічні характеристики, які створюють дуже слабе враження про людину.

Третій розділ – «Поетика подорожнього нарису» – складається з трьох підрозділів, у яких досліджуються особливості поетичної й текстової структури подорожніх нарисів, надрукованих у журналах «Червоний шлях» та «Всесвіт». Осмислено роль жанроформувальних елементів (факту й домислу) подорожнього нарису в реалізації функцій журналістики та особливості використання окремих

виражальних елементів (деталь і подробиця) в українському журнальному подорожньому нарисі зазначеного періоду.

У підрозділі 3.1. «Факт і домисел як жанроформувальні елементи українських журнальних подорожніх нарисів» доведено, що об'єктом пізнання у подорожніх нарисах є факти, а документальна відповідність їм – головна ознака нарисового твору цього часу.

На основі частотного аналізу встановлено, що в подорожньому нарисі жанроформувальними елементами постають констатовані факти: статистичні, повсякденні, побутові, соціальні, вербальні, історичні, наукові. Розглядаємо й фактообраз, який безпосередньо прив'язаний до дійсності та вимальовується в уяві читача так, як його бачить і сприймає журналіст.

Вивчення текстів цієї внутрішньожанрової групи дозволило визначити, що журналісти часто використовують повсякденні факти, цінність яких полягає в тому, що за ними читач бачить реалії соціального життя людей. (Н. Суровцова «Відень», М. Ірчан «Канада», М. Трублаїні «Pulo Wesh» та ін.). Такі факти, підкріплені точними географічними назвами, сприяють створенню в читача ефекту безпосередньої присутності на місці події.

Визначальною ознакою текстів цього періоду є часте використання статистичних фактів (В. Алешко «Комуна «Новий світ», І. Багмут «На жнивах», О. Демчук «Хміль», Ф. Кандиба «Бетонова революція» та ін.). Активно у журнальних нарисових творах зазначеного періоду публіцисти використовували такий різновид вербальних фактів, як цитата (А. Панів «Дніпрогес ім. Леніна», М. Трублаїні «Полярні острови», С. Пучков «Зрошений степ» та ін.). Значно рідше трапляються історичні (М. Полянівський «Сонце та море», О. Ясний «Кам'янка», М. Трублаїні «Земля Врангеля», М. Берн «Червоне поле» та ін.). На тлі розглянутих нарисів дещо особіно стоять твори, в яких автори використовують наукові факти (О. Донченко «Море відступає», Ф. Кандиба «Проміння й тіні», А. Петражицький «Тендра» та ін.).

Журнальним подорожнім нарисам 1920–1930-х рр. притаманне фактологічне відображення дійсності з використанням домислу: моделювання нарисовцем майбутнього, домислювання думок персонажів, почуттів (В. Алешко «День і ніч», Б. Антоненко-Давидович «Пороги», К. Гордієнко «На руїнах монастиря», М. Журний «Під землею», А. Петражицький «Тендра» та ін.). Така єдність художніх і публіцистичних засобів у подорожніх нарисах досліджуваного періоду дозволяє автору розкрити типове через індивідуальне, загальне через окремішне. Характерний для подорожніх нарисів зазначеного періоду і вимисел, але не на рівні вигадки. Вимислом є засіб сюжетного конструювання. Слід зазначити, що журналісти в подорожніх нарисах 20–30-х рр. ХХ ст. припускають у певних межах і домисел, і вимисел, але не транслювання пліток і вигадок.

У підрозділі 3.2. «Сюжет і композиція подорожнього нарису» досліджено структурно-композиційні особливості українських подорожніх нарисів, видрукованих у журналах «Червоний шлях» та «Всесвіт».

Текстовий аналіз дозволив визначити, що українському подорожньому нарисові 20–30-х рр. ХХ ст. були притаманні такі типи композиції: хронікальний, логічно-причинний, есеїстичний (за Т. Беневоленською).

Однією з найбільш поширених в подорожніх нарисах зазначеного періоду є хронікальна композиційна форма (76,2 %). Такі подорожні нариси наповнені фактами, а сама оповідь підпорядкована ритму мандрівки, маршрутові, який обрав автор від початку подорожі. Під час розповіді про хід своєї мандрівки журналіст вміщує в замкнуті хронологічні рамки опису подорожі безліч відомостей, фактів, ситуацій, що виходять за межі зображуваного відрізка часу, але не порушує часово-просторову єдність.

Українським журнальним подорожнім нарисам 20–30-х рр. ХХ ст. з хронікальним типом композиції притаманні такі форми, як лінійний та зміщений хронотопи. Слід вказати на певну фрагментарність та епізодичність викладу матеріалу в текстах із лінійним хронотопом (Я. Кальницький «Красін» ішов до Нової Землі», О. Полторацький «Рейд до Монголії», Л. Чернов «Шлях на Бомбей» та ін.) (67,5 %). Нариси зі зміщеною хронологією характеризуються динамічністю оповіді, це пов'язано з постійною зміною та новизною описуваних місцевостей. Реципієнт із таких творів отримує фактичну інформацію за допомогою різних вставок, що чергуються з описами мандрівки (Т. Дубинська «Гаджикістанські нариси», О. Копиленко «Тисяча і одна ніч», К. Котко «Сонце поза мінаретами» та ін.) (32,5 %). Цілісність, закінченість розповіді відрізняє цю форму побудови нарису від інших структурних типів, що «не турбуються» про часову послідовність і завершеність викладу.

Для низки творів характерна композиція логічно-причинового типу (18,8 %). У журнальних подорожніх нарисах 1920–1930-х рр. з такою формою композиції журналісти зосереджували увагу читача не лише на розгортанні подій у часі, а й на вирішенні злободенних питань. У таких творах головним для публіциста був не тільки показ, а й аналіз того, як в різних містах, районах, через які він проїжджав, вирішуються певні проблеми (В. Алешко «День і ніч», М. Димний «Українська Рив'єра», А. Самойлович «Два місяці в Стамбулі та Ангорі», В. Стамбулов «Зелена Брусса» та ін.). Характерним для нарисів цієї структурно-композиційної групи є наведення власних міркувань і висновків автора щодо зображуваного.

У подорожніх нарисах досліджуваного періоду використаний і есеїстичний тип композиції (5 %), коли динаміка сюжету уповільнюється й автор ніби навмисне призупиняє час, акцентуючи увагу на численних деталях і нюансах, рух поступається описовості. Простежується використання нарисовцями прийому незакінченості окремих фрагментів тексту, щоб викликати особливу цікавість, змусити читача творчо домислити недоказане (М. Савелов «По дорозі до всесвітньої перлини», Ю. Платонов «Гамбург – порт світовий», М. Трублаїні «1882–1932» та ін.). Доведено, що особливою рисою аналізованих подорожніх нарисів з есеїстичним типом композиції є дискретність часу і простору. У текстах з'являються короткі авторські репліки, різноманітні відступи, вставні епізоди, якими й порушується часова єдність твору. Час має виразно «монтажний» характер.

У підрозділі 3.3. «*Специфіка образної деталі в подорожньому нарисі*» з'ясовано функціональний потенціал образної деталі в текстах українських подорожніх нарисів 1920–30-х рр.

Важливим аспектом дослідження стало виявлення функціонального поля образної деталі, що сприяло виокремленню її видів, які активно використовувалися в подорожніх нарисах зазначеного періоду: зображальних, уточнюючих, характерологічних, імплікаційних. Для змалювання часу чи простору найчастіше використовувалися зображальні деталі (пейзажні, інтер'єрні, екстер'єрні). Функціональний потенціал зображальної деталі полягає у формуванні естетичного вираження відображеного змісту (В. Алешко «Великий Тарас», Є. Бурксер «На берегах Нілу», Іжак «Молоді паростки», К. Г. (Гордієнко) «Вулиця вечірня» та ін.).

Деталь є ефективним, дієвим засобом інформування. Щоб створити враження достовірності, малювальники вводили у текст уточнюючі деталі – незначні дрібниці, факти, явища (І. Мандрівець «Сучасна Палестина», М. Трублаїні «В далекий рейс», «В крижаній пустелі», «Земля Врангеля», «Крижана цитадель» та ін.).

Особливим засобом творення образу людини в подорожніх нарисах досліджуваного періоду є характерологічні деталі. Ними насичені нариси про індустріальне та технічне будівництво, про розвиток сільського господарства, в яких чільне місце займає людина.

Імплікаційні деталі в українських журнальних нарисах 20–30-х рр. ХХ ст. в основному виконують соціально-оцінну функцію. Завдання цієї деталі полягає в створенні підтексту. Такі деталі використовувалися для зображення внутрішнього стану героя. Імплікаційна деталь зазвичай є наскрізною деталлю, деталлю-символом (К. Г. (Гордієнко) «Осінь», Ю. Платонов «Гамбург – порт світовий» та ін.).

Слід зазначити, що в українських подорожніх нарисах 20–30-х рр. ХХ ст. слабка образна база. Попри знайдені влучні деталі у нарисах досліджуваного періоду їх все ж невелика кількість, однак виділено багато подробиць, які часто є малозначущими.

ВИСНОВКИ

Основні підсумки дисертаційної роботи викладено в таких положеннях.

1. Огляд наукових студій, присвячених дослідженню подорожнього нарису, засвідчив, що він є одним із найбільш опрацьованих з-поміж інших внутрішньожанрових різновидів. Посилення зацікавленості до нарису загалом і подорожнього зокрема спостерігаємо з 1950-х до 1980-х рр. Цей жанр ставав предметом уваги як журналістикознавців, так і літературознавців. Саме у цей час були випрацьовані теоретичні засади нарису, окреслено його жанрові параметри та визначено найголовніші жанротвірні структури. Новий виток зацікавлення жанротвірним потенціалом нарису, подорожнього зокрема, припадає на початок ХХІ ст. Медіадослідники звертають увагу не лише на особливості розвитку нарису в сучасних ЗМІ, зокрема його модифікації, інваріантні форми, а й на специфіку розвитку нарису в окремі історичні періоди. Однак українська подорожня нарисова публіцистика 1920–1930-х рр. і досі не знайшла гідного осмислення у галузі соціальних комунікацій. Широкий масив опрацьованих наукових розвідок дозволив дослідити ті аспекти порушеної теми, які не були належно висвітлені у журналістикознавчій науці.

2. Трансформація і розвиток українського журнального подорожнього нарису в 1920–1930-і рр. проходили під впливом багатьох чинників зовнішнього і внутрішнього характеру.

За змістом і характером викладу матеріалу можна виділити два періоди в історії українського журнального подорожнього нарису цього часу: перший період – 1925–1928-і рр., другий період – 1929–1933-і рр. Дослідження журнальної періодики засвідчило появу неоднакової кількості нарисових творів аналізованої внутрішньожанрової групи: 56 % становлять подорожні нариси, надруковані протягом першого періоду; 44 % – другого. Таку тенденцію можна пояснити тим, що внаслідок утвердження нових ідеологічних установок знизилась кількість нарисів про закордон, які складали численну групу журнальних текстів. На розвиток українського журнального подорожнього нарису вплинула радянська система ЗМІ. Відтак змалювання і зображення мандрівки відбувалося в площині комуністичної ідеології. У результаті аналізу журнальних подорожніх нарисів за роками було визначено, що твори першого періоду характеризуються *описово-інформаційним характером викладу матеріалу* (70,8 %), другого періоду – *агітаційно-пропагандистським* (81,5 %). Спостерігаємо тенденцію, що в першому періоді в центрі нарису була подорож, а в другому – зображення подорожі подається крізь призму ідеології.

3. Міра прояву внутрішньожанрових ознак в українських подорожніх картинах 1920–1930-х рр. не є однаковою. Одночасно з творами, в яких подорож пов'язана з духовними та моральними пошуками автора (таких нарисів обмежена кількість – 10,1 %), поширення набувають твори, основною метою яких ставала не спроба порівняти життя в інших країнах чи на інших територіях СРСР з українськими реаліями, а однобічно зобразити переваги радянської дійсності (75 %). У таких картинах не маршрут визначав композиційно-сюжетну канву твору, а ідеологічні установки автора. Мандрівка залишалася за кадром, а на передній план виходила ідеологія.

Для українських подорожніх нарисів 20–30-х рр. ХХ ст. характерною є циклічність (серійність). Це було спричинене тим, що нарисові тексти часто з'являлися ще до повернення журналіста з подорожі і друкувалися у часописах частинами. Пізніше вони об'єднувалися у книги, які являли собою розлогий подорожній нарис. Великі за обсягом нарисові твори через обмеженість журнального простору не могли бути надрукованими в повному обсязі, тому журналісти, щоб зацікавити читача, відбирали й друкували в журнальній періодиці найрепрезентативніші частини. Картини, об'єднані однією темою, виходили здебільшого циклами подорожніх нарисів, які становили змістову й композиційну цілісність, а маршрут подорожі був з'єднувальним елементом.

В подорожніх картинах про Північ виділяємо ознаки авантюристичності розповіді, які проявляються в характері підготовки матеріалу і підкріплюються описами про авантюристу поведінку нарисових персонажів. Сама подорож до недосліджених і незаселених місць, суворий клімат, важкі умови існування змушували автора бути авантюристом. Це виявляється як в характері автора, так і його персонажів. Проте

таких нарисів на сторінках журналів обмежена кількість (13,1 %), а чистий нарис, виконаний в авантюроному стильовому ключі, знайти не вдалося.

Важливим елементом подорожніх нарисів цього часу є портрети радянських людей. Людина розглядалася не як психологічний характер, а як носій соціальної чи виробничої функції. Велика увага приділялася перерахуванню професійних навиків персонажа, опису його зовнішності, умов праці та існування. Журналісти не могли цікавитися внутрішнім світом героя у зв'язку з вимогами часу. Цим зумовлена обмежена кількість нарисових творів, у яких на перше місце висувався психологізм зображення людини (10,1 %).

Для українських подорожніх нарисів 20–30-х рр. ХХ ст. характерний такий різновид подорожнього нарису, як автобіографічний. Друкування його на сторінках журнальної періодики не було явищем типовим, а швидше – одиничним (11,6 %). Це пов'язане з ідеологічним нашаруванням, коли нарисовець не міг прямо висловлювати свою думку, розкривати світогляд.

Слід зазначити, що подорожнім нарисам цього періоду притаманна екзотичність у зображенні світу. Елементи екзотичності трапляються у нарисових творах як про віддалені регіони СРСР, так і про закордон. У поле зору нарисовців потрапляють Єгипет, Німеччина, Канада, Норвегія, Угорщина, Дагестан, Палестина та ін. Особливим для творів цієї групи є опис країв, незвичайних для українців, інших народів, їхніх культур, своєрідної природи (48,4 %).

4. У подорожніх нарисах 20–30-х рр. ХХ ст. спостерігаємо широке тематичне наповнення. Найбільшу тематичну групу становлять публікації про життя радянських людей (73,7 %). Кількісно меншою є група творів про закордон (26,3 %).

За результатами аналізу встановлено, що з-поміж усіх подорожніх нарисів переважають нариси про мандрівки Радянським Союзом. Серед творів цієї групи виділяємо такі тематичні блоки: *нариси на індустріальні теми* (технічний прогрес, рибний промисел, нафтовидобування, будівництво електростанцій, заселення, освоєння чи дослідження радянськими людьми віддалених куточків батьківщини та под.); *нариси на сільськогосподарські теми* (вирощування нових культур, освоєння цілинних земель, протиставлення колективної праці одноосібній, боротьба з класовим ворогом); *нариси на моральні та психологічні теми*. Чільне місце посідають твори на індустріальні та сільськогосподарські теми, найменша кількість нарисів на моральні та психологічні теми. В аналізованих подорожніх нарисах простежується завуальоване зображення суперечностей та недоліків у житті радянських людей, зокрема українців. Подорожні нариси з передового виробництва у II пол. 1920-х рр. набувають популярності як засіб ідеологічного впливу завдяки зображенню вірцевого образу «оновленої» радянської людини. Виявляється тенденція до збільшення кількості цих творів у другому періоді порівняно з першим.

Український подорожній нарис із зарубіжного життя, навпаки, зосереджувався навколо викриття буржуазного ладу та зображення підневільної праці трудящої людини. Слід зазначити, що порівняно з першим періодом у другому кількість нарисів про закордон істотно скоротилася від 62,9 % до 37,1 %.

5. Специфіка вираження авторського начала в українських журнальних подорожніх нарисах пов'язана з інтегральною стильовою ознакою нарису – нарисовістю. Саме автор обирає маршрут подорожі, добирає факти та окреслює їх.

Для подорожніх нарисів аналізованого періоду характерними є такі форми вираження авторського «Я»: автор-свідок, інформатор, коментатор (50,4 %); автор як дійова особа (27,5 %); автор-інспіратор (22,1 %).

Аналіз текстів дозволив визначити експліцитні та імпліцитні форми вираження авторського «Я» і з'ясувати, що імпліцитні форми переважали (74,4 %), експліцитні форми трапляються значно рідше (25,6 %). Це пояснюється як внутрішньою еволюцією жанру, так і типом спілкування ЗМІ з реципієнтом. Зазначимо, що автор не розглядався як моральна й психологічна субстанція, він часто поставав приховано, зовнішньо невиявленим.

6. Одним із найважливіших складників подорожнього нарису 1920–1930-х рр. є зображення людини, що надає широкі можливості для інтерпретації епохи. Людина в подорожніх нарисах досліджуваного періоду репрезентована у трьох іпостасях: «оновлена» радянська людина, інонаціональний характер, який перетворюється на свідомого радянського громадянина, та ворог народу. Головний персонаж є переважно втіленням ідеалу – це передовик промислового виробництва, будівництва чи сільськогосподарських робіт.

В основі подорожніх нарисів другої половини 20-х рр. ХХ ст. – радянська людина-трудівник, яка розбудовує радянську державу і вірить в ідеали нового комуністичного суспільства. Вона зосереджена на досягненні найвищого результату будь-якою ціною, без будь-яких вагань творить нову дійсність і в цьому досягає успіхів. Саме таке подання людини на сторінках журнальної періодики виконувало чи не найважливішу функцію системи ЗМІ – пропагандистський вплив на маси. Таким чином партія намагалася вирішити поставлені завдання й переконати, що Радянська країна – наймогутніша у світі, а радянські люди – найщасливіші.

3-поміж засобів творення персонажа у подорожніх нарисах досліджуваного періоду чільне місце належить виробничій ситуації, вчинкам персонажів, мовленню, авторській характеристиці, пейзажним та інтер'єрним описам, портрету. Слід вказати, що портретно-психологічні характеристики часто розмиті, невиразні, нечіткі. Відтак створюють дуже слабе враження про образ людини. Звертаємо увагу на схематизм і спрощеність образів у розглянутих українських журнальних подорожніх нарисах. Радянські люди постають шаблонними, однотипними, схожими один на одного. Це зумовлено тим, що автори не ставили за мету розкрити й не цікавилися повнотою особистісних характеристик, а розглядали людину лише як представника певного соціального стану. Тому більшість нарисовців позбавляють своїх персонажів особистого життя, внутрішнього світу, без яких ці образи поверхові й примітивні.

7. Змістовий аналіз текстів дозволив зробити висновок, що жанроформувальними елементами українських подорожніх нарисів 1920–1930-х рр. є констатовані факти (статистичні, повсякденні, побутові, соціальні, історичні, наукові), факт-образ, домисел (моделювання майбутнього, домислювання думок персонажів, почуттів), вимисел (творче переосмислення сюжетно-композиційної основи). Кількісно

найбільшою є група статистичних фактів, що зумовлено ідеологічним впливом. Недостатньо вживані історичні та наукові факти.

Українські журнальні подорожні нариси досліджуваного періоду мають різну сюжетно-композиційну будову. Користуючись поділом, запропонованим Т. Беневоленською, розрізняємо аналізовані твори за такими типами композиції: хронікальний, логічно-причинний, есеїстичний. У 20–30-х рр. ХХ ст. переважали журнальні подорожні нариси з хронікальним (76,2 %) та логічно-причинним (18,8 %) типами, найменше представлені твори з есеїстичним (5 %) типом композиції. Це зумовлено тим, що автор в першу чергу розглядався як соціальне явище і не міг відкрито розмірковувати, роздумувати, критикувати (поставав імпліцитно).

Найпоширенішим є хронікальний тип, який має дві форми вираження у творах досліджуваної групи: лінійну, для якої характерним є підпорядкування розповіді обраному маршрутові (67,5 %), і зміщену, коли автор постійно змінює послідовність самої мандрівки, надаючи тексту динамічності оповіді (32,5 %).

Текстовий аналіз засвідчив, що український подорожній нарис 1920–1930-х рр. характеризується бідністю поезики, недостатньою кількістю художньо-зображальних засобів, зокрема таких, як деталь. У творах спостерігаємо незначну кількість яскравих деталей і перенасичення малоістотними подробицями. Притаманним для нарисових творів цього періоду є використання характерологічних деталей й подробиць, які вводилися у тексти, де персонажами поставали «оновлені» радянські люди чи інонаціональні характери. Це дозволяло вимальовувати типовий ідеальний образ радянської людини, без якої не міг існувати жоден публіцистичний текст 20–30-х рр. ХХ ст. У журнальних подорожніх нарисах деталі й подробиці виконували соціально-оцінну функцію, дозволяли відобразити часопростір.

Аналіз українських подорожніх нарисів 20–30-х рр. ХХ ст., що були надруковані на шпальтах центральних часописів «Червоний шлях» та «Всесвіт», дозволив зробити висновок, що подорожній нарис ще формувався як жанр, і вказати на ознаки, характерні для творів цього періоду: наявність зовнішніх описів без визначення актуальної проблеми, збідненість стилю, схематизм, формальність пейзажних описів, відсутність яскравих деталей, перенасиченість малозначущими подробицями, відсутність психологізму.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових виданнях

1. Ковальова Т. В. Жанрові модифікації подорожніх нарисів Миколи Трублаїні в проблемно-тематичному аспекті / Т. В. Ковальова // Діалог: Медіа-студії : зб. наук. праць. – Одеса : Астропринт, 2011. – Вип. 13 : Реклама та PR у сучасному світі. – С. 131–138.
2. Ковальова Т. В. Хронотоп як чинник композиції подорожніх нарисів Івана Багмута / Т. В. Ковальова // Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації. – Запоріжжя, 2011. – № 3. – С. 50–53.

3. Ковальова Т. В. Образотворча деталь у системі подорожніх нарисів (за матеріалами журналу «Всесвіт», 1925 р.) / Т. В. Ковальова // Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації. – Запоріжжя, 2012. – № 4. – С. 73–76.

4. Ковалева Т. В. Факт как жанроформирующий элемент журнальных путевых очерков / Т. В. Ковалева // Аспирант и соискатель. – М. : «Спутник +», 2013. – № 5 (77). – С. 24–26.

5. Ковальова Т. В. «Оновлена» людина в подорожньому нарисі II половини 1920-х початку 1930-х років (на прикладі журналів «Всесвіт» і «Червоний шлях») / Т. В. Ковальова // Наукові записки Інституту журналістики : наук. зб. / за ред. В. В. Різуна, КНУ ім. Т. Шевченка. – К., 2013. – Т. 53. – С. 202–206.

Статті в інших наукових збірниках

6. Ковальова Т. Засоби зображення та інтерпретації образу людини в подорожньому нарисі II пол. 1920-х – поч. 1930-х років (на матеріалі журналів «Всесвіт» і «Червоний шлях») / Тетяна Ковальова // Українська періодика: історія і сучасність : доп. та повідомл. одинадцятої Всеукр. наук.-теор. конф., Львів, 29–30 листоп. 2013 р. / НАН України, ЛННБУ ім. В. Стефаника, НДІ пресознавства ; за ред. М. М. Романюка. – Львів, 2013. – С. 375–381.

7. Ковальова Т. В. Жанрова природа подорожнього нарису: постановка проблеми» / Т. В. Ковальова // Ученые записки Таврического нац. ун-та им. В. И. Вернадского: научн. журн. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – Симферополь, 2010. – Т. 23 (62). – № 4. – С. 533–537.

8. Ковальова Т. В. Трансформація жанрових форм українського журнального подорожнього нарису 1925 – початку 1930-х років / Т. В. Ковальова // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Соціальні комунікації. – Дніпропетровськ : ЛІРА, 2013. – Т. 21, № 12. – С. 72–76.

Матеріали конференцій

9. Ковальова Т. В. Подорожній нарис: з історії жанру / Т. В. Ковальова // Журналістська освіта на Сумщині: набутки й проблеми : матеріали шостої Всеукр. наук.-практ. конф., Суми, 2–3 черв. 2010 р. / уклад. : В. О. Садівничий, О. Г. Ткаченко. – Суми : Сумськ. держ. ун-т, 2010. – С. 85–88.

10. Ковальова Т. В. Ходіння як початок зародження жанру подорожнього нарису / Т. В. Ковальова // Журналістська освіта на Сумщині: набутки й проблеми : матеріали сьомої Всеукр. наук.-практ. конф., Суми, 1–2 черв. 2011 р. / уклад. : В. О. Садівничий, О. Г. Ткаченко. – Суми : Сумськ. держ. ун-т, 2011. – С. 109–110.

11. Ковальова Т. В. Жанроформуючі елементи подорожнього нарису К. Гордієнка «На руїнах монастиря»: факт і умовність / Т. В. Ковальова // Журналістська освіта на Сумщині: набутки й проблеми : матеріали восьмої Всеукр. наук.-практ. конф., Суми, 5–6 черв. 2012 р. / уклад. : В. О. Садівничий, О. Г. Ткаченко. – Суми : Сумськ. держ. ун-т, 2012. – С. 14–16.

12. Ковалева Т. В. Роль хронотопа в композиційній структурі путевих очерков української журнальної періодики кінця 1920-х – початку 1930-х гг. / Т. В. Ковалева // Развитие региональной журналистики: от первой газеты до Интернета : материалы Междунар. заоч. науч. конф., Астрахань, 10–12 июня 2013 г. – Астрахань : «Астраханський ун-т», 2013. – С. 77–83.

АНОТАЦІЯ

Ковальова Т. В. Розвиток жанру подорожнього нарису в українській журнальній періодиці 20–30-х рр. ХХ ст. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук із соціальних комунікацій за спеціальністю 27.00.04 – теорія та історія журналістики. – Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, Дніпропетровськ, 2014.

Дисертація є першим системним дослідженням українського журнального подорожнього нарису 20–30-х рр. ХХ ст. в контексті жанрової специфіки цих творів. На основі журналістичкознавчих та літературознавчих розвідок з'ясовано теоретичну домінанту наукових досліджень цього жанру. У дисертації здійснено аналіз жанрових форм подорожнього нарису в українських журналах «Червоний шлях» та «Всесвіт» 1920–30-х рр., визначено тенденції розвитку і особливості цього внутрішньжанрового різновиду. На основі аналізу текстів виділено етапи розвитку та типологічні групи українських журнальних подорожніх нарисів зазначеного періоду. Окреслено основні підходи до вивчення ролі авторського «Я», виділено основні форми авторського втручання в текст та розглянуто способи його вираження в подорожніх нарисах 1920–30-х рр. Визначено концептуальні підходи до образу персонажа, виокремлено типи персонажів у журнальних подорожніх нарисах. Наголошено на визначальній ролі образу «оновленої» людини в інтерпретації тогочасного суспільства, дійсності в цілому. У результаті дослідження встановлено специфіку жанроутворювальних елементів українських журнальних подорожніх нарисів 20–30-х рр. ХХ ст. З'ясовано особливості використання окремих виражальних елементів.

Ключові слова: подорожній нарис, українська журнальна періодика, жанрові форми, концепція автора, типи персонажів, поетика, факт, домисел, композиція, сюжет, образна деталь.

АННОТАЦИЯ

Ковалева Т. В. Развитие жанра путевого очерка в украинской журнальной периодике 20–30-х гг. ХХ века. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата наук по социальным коммуникациям по специальности 27.00.04 – теория и история журналистики. – Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара, Днепропетровск, 2014.

Диссертация является первым системным исследованием украинского журнального путевого очерка 20–30-х гг. ХХ в. с точки зрения жанровой специфики публицистических произведений. Выяснено, что в данный период в украинской журнальной периодике усиливается роль путевого очерка, поскольку хронотоп, отображенный в произведениях этой группы, давал возможность автору показать масштабность и значимость коммунистической идеологии. В диссертации представлен анализ жанровых форм путевого очерка в украинской журнальной периодике 1920–1930-х гг., определены тенденции развития данного типа очерка. Доказано, что очерковые произведения отличались по характеру изложения материала, и, как следствие, выделены два периода развития украинского

журнального очерка 20–30-х гг. XX в. Для первого периода (1925–1928 гг.) характерен описательно-информационный тип изложения, в то же время для второго периода (1929–1933 гг.) – агитационно-пропагандистский. Отличительной чертой путевой публицистики периода 1920–1930-х гг. является широкий тематический диапазон: главный герой проявляет социалистическое мировоззрение и в индустриальной, и в сельскохозяйственной, и в научно-исследовательской сферах. При этом местом действия выступают Украина, СССР, мир в целом. Анализ произведений позволил выделить авантюрные, экзотические, автобиографические, психологические элементы, которые имели место в украинских журнальных путевых очерках этого времени. Определены основные подходы к изучению роли авторского «Я» и способы его отображения в путевых очерках 1920–1930-х гг. В частности, на первое место выходит социальная функция автора, в то время как моральная и психологическая субстанции практически отсутствуют. Выделены основные формы авторского вмешательства в текст: автор-информатор, автор-действующее лицо, автор-инспиратор. Отмечено, что имплицитные формы преобладали над эксплицитными, это объясняется трансформацией жанра, находящегося под влиянием идеологии партийно-советской периодики. Обоснованы концептуальные подходы к прочтению образа персонажа, а также выделены типы персонажей в журнальных путевых очерках: «обновленный» советский человек; инонациональный характер, который превращается в сознательного советского гражданина; враг народа. Главным персонажем в большинстве случаев выступает «обновленный» советский человек – типичный, обобщенный образ советского гражданина. Посредством образа человека раскрываются особенности времени, пространства, общества, действительности в целом. Проведенное исследование позволило раскрыть специфику жанроформирующих элементов украинских журнальных путевых очерков 20–30-х гг. XX в. Осмыслена роль факта, домысла и вымысла в реализации функций путевой журналистики. Особенностью текстов этого периода является частое использование статистических, повседневных фактов, фактов-образов. Кроме того, небольшую группу составляют произведения, в текстах которых доминируют научные и исторические факты. Очеркисты также прибегают к использованию домысла (моделированию будущего, домысливанию действий, размышлений, чувств персонажей) и вымысла (творческое переосмысление сюжетно-композиционной структуры). Анализ украинской путевой публицистики 20–30-х гг. XX в. позволил определить структурно-композиционные особенности этой группы. Преобладают произведения с хроникальной композицией, в частности линейным хронотопом. Это связано с тем, что очерковые произведения были детерминированы идеологическими установками партийно-советской журналистики. Права журналиста на авторские суждения, анализ, выводы были ограниченными, поэтому значительно меньше произведений с логически-причинным и эссеистическим типами композиции. Функциональное поле образных деталей в путевых очерках украинской журнальной периодики 1920–1930-х гг. представлено преимущественно изобразительными и уточняющими деталями. В меньшей мере встречаются имплицитные и характерологические, с помощью которых создается психологический образ.

Ключевые слова: путевой очерк, украинская журнальная периодика, жанровые формы, концепция автора, типы персонажей, поэтика, факт, домысел, композиция, сюжет, образная деталь, подробность.

ANNOTATION

Koval'ova T. The development of travel essay genre in Ukrainian journalistic periodicals in the 20–30s of the XXth century. – On the manuscript basis.

The thesis for assignment of an academic degree of candidate of science in social communication by speciality 27.00.04 – Theory and History of Journalism. – Oles Honchar Dnipropetrovsk National University, Dnipropetrovsk, 2014.

The thesis is the first systematic research of Ukrainian journalistic travel essay in the 20–30s of the XXth century in the context of genre specificity of these works. The theoretical dominant of scientific researches of this genre was found out on the basis of journalistic and literature studies. The analysis of genre forms of travel essay was made in Ukrainian journalistic periodicals of the 1920–1930s. The tendencies of the development and peculiarities of this inner genre type were determined in the thesis. The stages of development and typological groups of Ukrainian journalistic travel essays of denoted period were distinguished on the basis of texts analysis. There The main approaches to studying of the author`s personality role were described, and the main forms of an author`s interference in the text were determined. The ways of its expression in the travel essays of the 1920–1930s were examined. The conceptual approaches to the figure of character were determined; the types of characters in the journalistic travel essays were distinguished. The author emphasized the dominant role of the figure, which was renewed in the interpretation of the society of that time and the reality in general. As a result of the research, the specificity of the elements of Ukrainian journalistic travel essays in the 20–30s of the XXth century, which formed the genre, was determined. The peculiarities of using separate expressive elements were found out.

Key words: travel essay, Ukrainian journalistic periodicals, genre forms, author`s conception, poetics, fact, conjecture, composition, plot, figurative detail.

Підписано до друку 21. 02. 2014 р.
Формат 60×90/16. Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 1,0. Тираж 100 прим. Зам. № 555

Видавець і виготовлювач
Сумський державний університет,
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3062 від 17.12.2007 р.